

سیاست در شعر نو

محمد کمال سرمدی

www.ketab.ir

سرشناسه | کمال زاده محمد، ۱۳۵۵-
عنوان | سیاست در شعر نو
پدیدآور | محمد کمال زاده
مشخصات نشر | قم: دانشگاه پیام نور، ۱۳۹۵
مشخصات ظاهری | ۴۳۷ ص.

شابک | 978-964-8092-16-9
وضعیت فهرست نویسی | فنیبا (فهرست نویسی پیرامون انتشار)
یادداشت | کتابنامه: ص. ۴۰۹-۴۲۰؛ همچنین به عنوان زیرنویس
نمایه
چاپ اول
موضوع | ۱. شعر سیاسی. ۲. شعر جنبه های سیاسی - ادبی و
نقد. ۳. سمبولیسم در ادبیات، ۴. نثر -
یوشیج [مستعار]، ۱۲۷۴-۱۳۳۸ - معلومات -
سیاست. ۵. شاملو، احمد، ۱۳۰۴-۱۳۷۹ - معلومات
- سیاست. ۶. سیاست در ادبیات، ۷. سیاست و ادبیات.
شناسه افزوده | الف. دانشگاه مقید
ب. عنوان

رده بندی کنگره | ۱۳۹۵ ع ۸ ک/ ۳۶۱۴ PIR
رده بندی دیویی | ۸۸۱/۳۲
کتابخانه ملی | ۲۸۰۸-۹۵-ن

سیاست در شعر نو

محمد کسری زاده

ناشر | انتشارات دانشگاه مفید

ویراستار | مهدی خزایی | طراح جلد | سعید پیرهمیار

ناظر چاپ | حسن عامری

لینوگرافی | سینا | چاپ | اشراق | صحافی | کوثر

شابک | ۹۷۸-۹۶۴-۸۰۹۲-۷۶-۹

چاپ اول | پاییز ۱۳۹۵

هزارگان | ۵۰۰ جلد

قیمت | ۳۶۰۰۰ تومان

entesharat@mofidu.ac.ir

آزم- انتهای بلوار شهید صدوقی، دانشگاه مفید

تلفن: ۰۲۵-۳۲۱۳۰۲۲۶ و ۰۲۵-۳۲۹۰۵۴۸۸ | شماره: ۰۲۵-۳۲۹۰۵۴۸۸ | کد پستی: ۳۷۱۶۹۶۷۷۷

تهران- خیابان حافظ جنوبی- خیابان کامران صالح- کوچه حسن شاطری- پلاک ۶- دفتر دانشگاه مفید

تلفن: ۰۲۱۶۶۷۱۰۷۳۵ | شماره: ۰۲۱۶۶۷۱۰۷۳۴

فهرست

مقدمه ۹

فصل اول

چارچوب نظری / ۱۲

درآمد ۱۵

۱. رویکردهای مختلف به شعر ۱۶

۲. شعر و اندیشه سیاسی ۱۸

۳. «شعر سیاسی» در نقد ادبی ۲۷

۴. ادبیات و جامعه ۳۲

۵. روش‌شناسی نوشتار ۴۱

فصل دوم

«سمبولیسم» و تضمینات سیاسی آن / ۴۷

۱. مقدمه ۴۹
۲. مبانی و ارکان شعر سمبولیستی ۵۲
- ۱-۲. رازورزی و رازگویی ۵۲
- ۲-۲. تخیل‌گرایی و طرد واقعیت ۵۶
- زبان سخت و مبهم ۵۹
- ۳-۲. سمبولیسم فرارونده: پیوند تخیل و آرمانگرایی ۶۲
- سمبولیسم فرارونده: «بودلر»، «رمبو» و «مالارمه» ۶۵
- ۱-۲. سمبولیسم‌ها و ایدئولوژی‌گرایی سیاسی ۷۰
- ۵-۲. سمبولیسم و اندیشه آرمان‌شهری ۷۷
- ۶-۲. سمبولیسم و سطوح اندیشی ۸۳
- چستی اسطوره ۸۴
- «اسطوره» در مقام تمثیل و تفریح ۸۹
- اسطوره و ادبیات ۹۴
- اسطوره و سیاست ۹۶
- ۷-۲. سمبولیسم در سنت ادبی ایران ۱۰۴
- نیما و سمبولیسم ۱۰۹
- ۸-۲. جمع‌بندی ۱۲۳

فصل سوم

تضمینات سیاسی سمبولیسم اجتماعی در اشعار نیما یوشیج / ۱۲۶

۱. مقدمه ۱۳۱
۲. مروری بر زندگی نیما ۱۳۲
۳. نیما و زمانه سیاسی ۱۴۱
- ۱-۳. نیما و جریان‌های روشنفکری زمانه ۱۴۳
- ۲-۳. «وضعیت موجود» و «راه‌حل» از نگاه نیما ۱۴۷

۱۷۵.....	۳-۳. نیما و تفکر آرمان شهری
۱۷۶.....	- جهان آرمانی در اشعار نیما
۲۰۷.....	۳-۴. نیما و رسالت پیامبری
۲۰۸.....	- نیما و جایگاه شاعر
۲۳۸.....	۳-۵. نیما و تفکر اسطوره‌ای
۲۴۸.....	۳-۶. جمع بندی

فصل چهارم

تسمنات سیاسی سمبولیسم اجتماعی در اشعار احمد شاملو / ۲۵۱

۲۵۳.....	۱. مقدمه
۲۵۴.....	۲. مروری بر زندگی شاملو
۲۶۳.....	۳. شاملو و آلمان سیاسی (بافت زبانی - ایدئولوژیک)
۲۶۴.....	۳-۱. دوره اول: مهاجرت یک کنشگر حزبی / سیاسی
۲۶۸.....	۳-۲. «وضعیت موجود» و «راه حل» از نگاه شاملو
۲۷۰.....	۳-۳. دوره دوم: در قبال «روشنفکر / پیامبر»
۲۸۱.....	۳-۴. «وضعیت موجود» و «راه حل» از نگاه شاملو
۲۸۴.....	۳-۵. دوره سوم: در مقام یک روشنفکر پریک
۲۹۵.....	۳-۶. «راه حل» از نگاه شاملو
۳۰۸.....	۳-۷. دوره چهارم: بازگشت به روشنفکری
۳۲۴.....	۴. شاملو و تفکر آرمان شهری
۳۲۵.....	۴-۱. نگاه شاملو به وضع نابسامان موجود
۳۳۸.....	۴-۲. ترسیم وضع آرمانی در شعر شاملو
۳۴۳.....	۵. شاملو و رسالت پیامبری
۳۴۴.....	- شاملو و جایگاه شاعر
۳۶۷.....	۶. شاملو و تفکر اسطوره‌ای
۳۸۵.....	۷. جمع بندی

فصل پنجم

گفتار پایانی / ۳۸۹

۱. مقدمه ۳۹۱
۲. روشنفکر ایرانی در جستجوی آرمان شهر ۳۹۴
۳. مقایسه تطبیقی آراء نیما و شاملو ۴۰۳
- منابع ۴۰۹
- نمایه ۴۲۱

www.ketab.ir

مقدمه

شعر معاصر ایران یکی از مهم‌ترین حلقه‌های ادبیات اجتماعی - سیاسی بوده است که از نیما و شاملو بعنوان برجسته‌ترین نمایندگان این جریان شعری نام برده می‌شود. در جریان‌شناسی شعر معاصر، سبک شعری نیما و شاملو «سمبولیسم اجتماعی» نامیده شده است (شفیعی کدکنی، ۱۳۸۳: ۵۵ و ۵۶). سمبولیسم یا نمادگرایی مکتبی ادبی - هنری است که در اواخر قرن نوزدهم و اوایل قرن بیستم در اروپا و آمریکا رواج یافت. این مکتب نیز همانند سایر مکاتب ادبی اروپایی، کمابیش بر روند تحولات ادبی سایر ملل نیز تأثیری را به جای گذاشت. در این میان شعر و ادب فارسی نیز از حوزه نفوذ این مکتب به دور نمانده است، تا آنجا که از دیدگاه بسیاری از صاحب‌نظران، یکی از سرچشمه‌های مهم سمبولیسم اجتماعی فارسی، مکتب سمبولیسم اروپایی قلمداد شده است. به عقیده سمبولیست‌ها، جهان سراسر

رمز و راز است و مردم عادی از درک این دنیای مرموز عاجزند و تنها
 شاعران می‌توانند این اسرار را درک نمایند. از نظر آنها، شاعر پیامبری
 است که می‌تواند درون یا ورای دنیای واقعی ببیند و از آنجا که این
 عوالم توصیف ناپذیرند، شاعر سمبولیست می‌کوشد با استفاده از زبانی
 نمادین دنیای ناشناخته را به مخاطب بشناساند. بارزترین ویژگی
 سمبولیست‌ها، درون‌گرایی شدید و قطع ارتباط آنها با جهان بیرون بود. به
 بارر آنها عرصه شعر از آنجا شروع می‌شود که با واقعیت قطع رابطه شود.
 درون‌گرایی و اعتقاد آنها به جهان ماوراء و تاکید بر تخیل و کشف و
 شهود سبب شده شعر آنها از پیچیدگی‌های خاصی برخوردار شود و
 گاهی درک معنای آن راحت امکان‌پذیر نباشد. با توجه به همین
 ویژگی‌ها، فضای آثار سمبولیست‌ها غالباً مه‌آلود و وهم‌انگیز بود. در ایران
 معاصر، سمبولیسم با نیما یوشیج و بهر شعر «افسانه» وارد شعر فارسی شد.
 دستیابی نیما به این شیوه بیانی نیز، در نتیجه آشنایی و آگاهی او از زبان و
 ادب فرانسه بوده است. پس از نیما، احمد شاملو می‌توان بزرگ‌ترین
 چهره شاخص این جریان دانست که علیرغم وجود تفاوت‌هایی، در مسیر
 نیما گام بر می‌دارد. اما سمبولیسم مانند سایر نظام‌های زیبایی‌شناختی و نیز
 سایر ساختار و بافت‌های ذهنی و موقعیتی علاوه بر آنکه روند تازه‌ای خاص
 به جهان بوده، می‌تواند نتایج و تضمینات سیاسی متفاوتی را نیز به همراه
 داشته باشد. منظور از تضمینات در این نوشتار، اشاره به رابطه‌ای خاصی
 میان دال و مدلول است که جایگاه مشخصی در نظریه‌های ادبی معاصر
 دارد. هنگامی که از دلالت صریح سخن می‌گوئیم واژه‌ها را تنها نام‌هایی
 برای پدیده‌های جهان می‌دانیم. در این چارچوب، به تعبیر گوئتر کرس،

زبان پدیده‌ای ایستا است و رابطه میان کلمات و مصادیق آنها ثابت فرض می‌شود. دلالت صریح پدیده‌ای است مبتنی بر نامگذاری محض که از هر گونه تأثیر موقعیتی فرهنگی رهاست. اما دلالت ضمنی معنای مرتبه دومی است که از بافت کاربردی واژه حاصل می‌شود، کارکردی استعاری دارد و اغلب واجد بار عاطفی، موقعیتی، اجتماعی و فرهنگی است. مثلاً «خانه» که دلالت صریح آن «محل سکونت» است، برای بسیاری از مردم دلالت ضمنی «کانون خانواده» و «گرم» را دارد؛ یا «شب» در ادبیات سیاسی دلالتی ضمنی بر «خفقان» و «دیکتاتوری» دارد (مک‌کریک، ۱۳۸۵: ۱۲۷).

سمبولیسم اشعار و اشعار نیما و شاملو نیز در راستای تعریفی که از شعر به مثابه ابزار آگاه و رها می‌دهند می‌تواند دارای تضمینات فکری و عملی در حوزه اندیشه سیاسی باشد. پرسش از این تضمینات در رابطه‌ای که با عالم واقع و قلمرو اجتماعی است، می‌کنند مسأله اصلی در این کتاب است.

در نوشتار پیش‌رو تلاش شده تا از زاویه‌ی اندیشه سیاسی به شعر — بعنوان مهمترین پدیده فرهنگی/مدنی و مهمترین عرصه تجلی اندیشه و ذهنیت ایرانی — بنگریم. در این نگاه، سه مأموریت اصلی مورد توجه و تأکید نویسنده بوده‌اند: نخست آنکه نیما یوشیج را «احد شاملو» صرفاً نه بعنوان یک شاعر، بلکه بعنوان شاعر/متفکر و یا شاعر/روشنفکر مورد بررسی قرار گرفته‌اند و از این رو به اشعار آنها نیز نه بعنوان آثار ادبی بلکه بعنوان تجلیات اندیشه معاصر ایرانی نگریسته می‌شود. دیگر اینکه در این کتاب، به نیما و شاملو بعنوان دو چهره از جریان روشنفکری معاصر ایران نگریسته شده است. به عبارت دیگر، آراء ایشان نه بعنوان نظرات یک شاعر و یا متفکر مستقل و منفصل از جریان فکری حاکم بر جامعه، بلکه در

بستر بافت متنی حاکم بر گفتمان روشنفکری زمانه مورد بررسی قرار گرفته‌اند. در همین زمینه بررسی نسبت آراء آنها با جریان‌ها و گفتمان‌های گوناگون روشنفکری معاصر یکی از محورهای اصلی این اثر را شامل می‌شود. مولفه سوم به ضرورت رعایت نگاه انتقادی بر می‌گردد. در اثر حاضر بازخوانی آراء نیما و شاملو واجد دو خصلت انتقادی است. رویکرد انتقادی نخست به آسیب‌شناسی فهم شاعرانه و بررسی نسبت تفکر و رویکرد این شاعران با ایدئولوژی‌ها و گفتمان‌های سیاسی و روشنفکری بر می‌گردد. رویکرد انتقادی دوم به امکانی اشاره دارد که بررسی انتقادی آراء نیما و شاملو به نقدی برخی از وجوه جریان روشنفکری معاصر در اختیار ما قرار می‌دهد. رویکرد انتقادی اخیر در ابعاد خود به تفکر آرمان‌شهری، اسطوره‌گرایی، فهم میان‌گرایی و منجی‌گرایی، مفهوم «تعهد» روشنفکری و... اشاره دارد. در ابعاد بعید آن می‌تواند نقد پدیده روشنفکر/پیامبری در تاریخ معاصر ایران، نقد قوه خیال و ذهنیت اسطوره‌ای در اندیشه ایرانی و تضمینات آرزوهای شاعر شود. این کتاب برگرفته از رساله دکتری نویسنده در رشته اندیشه‌های سیاسی در دانشگاه تربیت مدرس است که با راهنمایی استاد بزرگوار محترم آقای دکتر عباس منوچهری و مشاوره استادان ارجمند آقایان دکتر حاتم قادری و دکتر حسینعلی قبادی به نگارش درآمده است. نگارنده همواره خود را وامدار و سپاس‌گذار الطاف این بزرگواران می‌داند.

محمد کمالی زاده

تهران / بهار ۱۳۹۵